

Human IT

Tidskrift för studier av IT
ur ett humanvetenskapligt perspektiv

Rapport från en glesbygd på webben

Om svensk vetenskaplig fulltextpublicering i world wide web

av [Erik Peurell](#)

Abstract

Scientists and researchers have used the web for information exchange since the birth of the Internet. But the attitude to fulltext publishing is not the same in different areas of research. This article gives a momental overview of Swedish university researchers use of electronic publishing on the web 1998/99. The study is concentrated on humanist researchers and especially within the area of literature.

Innehåll:

- [1. Inledning](#)
- [2. Avgränsningar och disposition](#)
- [3. Sökmetoder](#)
- [4. Institutioner och forskningsnivå](#)
- [5. Källmaterial och forskningsresultat](#)
- [6. Nytt eller gammalt - urkast eller tryckfärdigt](#)
- [7. Insamling och presentation](#)
- [8. Till vilken nytta? En summerande diskussion](#)

[Om författaren](#)

---

1. Inledning

" [...] varje myndighet som utför forskning finansierad med statliga medel, såväl universitet och högskolor som andra forskningsutförande myndigheter och organ, skall svara för att information om dess forskning finns tillgänglig på Internet fr.o.m år 1998."

Regeringens proposition 1996/97:5, *Forskning och samhälle*, s. 68.

"Högskolorna skall senast den 10 maj 1999 till utbildningsdepartementet redovisa sina handlingsprogram för samverkan med det omgivande samhället samt vilka åtgärder som vidtagits under 1998 med utgångspunkt i handlingsprogrammen. Vidare skall av samma redovisning framgå vilka åtgärder som vidtagits för att utveckla forskningsinformationssystem, särskilt vad avser forskningsinformation via Internet."

Regleringsbrev för budgetåret 1988 avseende anslag till universitet och högskolor m.m, s. 7.

Inom ramarna för det av Europarådet initierade och av EU ekonomiskt stödda projektet "Nya vägar för boken", som har Kungliga Biblioteket som huvudman, har jag av Statens kulturråd fått i uppdrag att göra en uppföljning och utvärdering av svenska försök med elektronisk publicering, distribution, marknadsföring och betalning av litteratur. ¹

Ett av de områden som flitigt utnyttjat möjligheterna att kommunicera och publicera via Internet och i synnerhet world wide web (fortsättningsvis kallat *webben*) är vetenskapens. Den här artikeln ska ge en bild av läget kring årsskiftet 1998/99 för svensk vetenskaplig publicering på webben, särskilt den humanistiska och inom detta område exemplifierat genom den litteraturvetenskapliga disciplinens utnyttjande av webbpublicering.

([Åter](#) till början av artikeln)

2. Avgränsningar och disposition

Som alltid när det gäller Internet och webben är det omöjligt att få en fullständig överblick över situationen, dels på grund av den svåröverskådliga strukturen på webben, dels på grund av dess dynamiska karaktär. Jag tror mig ändå ha fångat upp det väsentligaste som har skett och sker i Sverige inom det här området.

Newsgroups (usenet news) är en flitigt utnyttjad kommunikationskanal för akademiker som vill diskutera gemensamma problem, men eftersom jag i mitt uppdrag för Statens kulturråd i första hand sysslar med fulltextpublicering har jag helt avstått från att studera denna del av Internet. Jag har i stället koncentrerat mig på forskningsresultat eller forskningsanknutna texter som publicerats på webben. Valet att göra litteraturvetenskaplig forskning på webben till mitt speciella undersökningsområde är helt och hållet pragmatiskt. Jag tyckte jag kunde underlätta mitt arbete genom att hämta exempel från en disciplin som jag kände till. För att ytterligare begränsa arbetet något valde jag att först se närmare på hur forskare vid litteraturvetenskapliga institutioner eller motsvarande vid landets etablerade universitet (Göteborg, Linköping, Lund, Stockholm, Umeå och Uppsala) tagit till vara möjligheterna att publicera sin forskning på webben. Som komplement har jag även besökt några enstaka högskolors

motsvarigheter till litteraturvetenskapliga institutioner.

När jag använder termen *forskare* avser jag flera olika typer av anställd personal vid respektive universitetsinstitution: forskarassistenter, docenter, högskolelektorer och professorer. I undersökningen har jag studerat doktorandernas webbpublicering separat oavsett om de undervisar på sin institution eller inte. Några personer är universitetsadjunkter och doktorander samtidigt, men detta påverkar inte de tendenser som blir synliga. När jag gjort sökningar med hjälp av sökmotorer eller på annat sätt, har jag börjat med att söka efter forskarnas personnamn. Därefter har jag som stickprov gjort några sökningar på enstaka begrepp och skönlitterära författare, men då dessa inte resulterat i några nya träffar redovisas inte dessa stickprov här.

Mina frågeställningar har varit följande: Vem eller vilka är det som publicerar litteraturvetenskaplig forskning på webben? Vad för texter är det de lägger ut? I vilken fas av forskningsarbetet sker detta? På vilken typ av webbplatser kan man finna forskningsinformation? I vilka format görs texterna tillgängliga på webben? I vilket syfte publiceras texterna på webben? Naturligtvis överlappar dessa frågor varandra mycket, men artikeln är strukturerad kapitelvis i tur och ordning efter de olika frågeställningarna.

Avsikten har varit att ge en ögonblicksbild av svenska vetenskaplig publicering på webben 1998/99. I de fall då det har varit möjligt har jag i första hand tagit exemplen från humanistisk forskning. Jag har även gjort några internationella utblickar, dels genom att undersöka några skandinaviska grannländers universitet, dels genom studier av utländsk litteratur om elektronisk publicering av vetenskaplig text. Dessa jämförelser har dock inte kunnat bli annat än mycket hastiga och ytliga. Avslutningsvis för jag en kort diskussion om vilken utveckling som kan vara att vänta inom området.

([Åter](#) till början av artikeln)

3. Sökmeter

För att få reda på vad som publicerats på webben av svenska litteraturvetenskapliga forskare finns flera tillvägagångssätt. Det som först faller en in är väl kanske att söka upp de litteraturvetenskapliga institutionerna eller dess motsvarigheter på mindre högskolor för att se om forskare i ämnet har lagt ut något på universitetets eller högskolans officiella webbsidor. En sådan sökning ger dock mycket kläna resultat, vilket i och för sig är värt att diskutera. Dels kan man pröva olika sökfunktioner, antingen kategoriorganiserade länkbibliotek som SUNETs, eller fritextsökning på olika begrepp eller författarnamn i någon sökmotor. Att söka på forskarnas namn är tidskrävande, eftersom de träffar som sökmotorn gör inte bara innehåller texter som är skrivna av den sökta forskaren, utan alla texter som på något sätt innehåller den aktuella personens namn. Ett fenomen som aktualiserar behovet av metadata i webbdokumentet och sökmotorer som läser metadata.

En söktjänst för forskningsinformation på webben som utnyttjar metadata är *Safari* (<http://safari.hsv.se>), som administreras av Högskoleverket. Tanken är att myndigheten ska samordna och presentera information om pågående forskning vid landets universitet och högskolor liksom vid andra myndigheter och institutioner där forskning bedrivs. Forskarna skickar själva in uppgifter om sin forskning till Safari med hjälp av

webbpublicerade formulär. På Högskoleverkets webbplats finns sedan möjligheter att söka bland de insända uppgifterna i en katalog och de svarsposter man får fram genom enkel eller avancerad sökning innehåller dels information om projektens titel, ämnesområde, deltagare och så vidare, dels länkar till respektive forskares ursprungsdokument. Detta dokument finns antingen på den institutions webbplats där forskaren är verksam, eller i den Safaristruktur som skapats på universitetet eller högskolan ifråga. Safari har dessutom en särskild webbsida med länkar till de universitet, högskolor och myndigheter där forskning bedrivs och som är ålagda att sprida sin forskning över webben

(<http://www.hsv.se/verksamhet/utredningar/safari/lista.html>). Hela verksamheten är under uppbyggnad och för närvarande finns en del ojämnheter i det presenterade materialet, vilket belyses nedan i avsnittet "Vem?".

En annan viktig webbplats som utnyttjar metadata är Svesök (<http://www.swesok.kb.se/index.html>). Svesök presenteras som "Bibliotekens svenska webbguide" och utgår från Kungliga Biblioteket. Ambitionen är att Svesök ska bli ett slags nationalbibliografi över svenska webbsidor². Även här finns möjligheter för den enskilde att själv anmäla sin webbsida till katalogen, men dessutom katalogiseras webbsidor som söks upp av en webbrobot. Vidare görs ett visst urval av särskilt intressanta webbsidor. För detta urval står bibliotekarier vid landets ansvarsbibliotek och vid folkbiblioteket i Stockholm, Göteborg och Malmö. Då Safari är en söktjänst exklusivt för forskningsinformation, är alltså Svesök en mer allmänt övergripande webbkatalog, liknande SUNETs, men med den viktiga skillnaden att den är uppbyggd kring metadata.

Någon universitets- eller högskoleanknuten litteraturvetenskaplig forskning³ kan man inte finna genom Svesök. En sökning på termen "litteraturvetenskap" ger tre svar och länkar till kulturtidskriften *Aiolos*, Svenska PEN-klubben och till författaren Tomas Tidholm. "Litteraturvetenskap" visar sig vara en egen rubrik i länkträdet, underordnad rubriken "Författare och litteratur" som i sin tur är underordnad rubriken "Konst, kultur och språk". Inte heller under någon av de övriga rubrikerna på samma nivå som "Litteraturvetenskap" (de tre övriga är "Författare", "Litteraturhistoria" och "Texter") finner den sökande några länkar till universitets- eller högskoleanknuten litteraturvetenskaplig forskning.

([Åter](#) till början av artikeln)

4. Institutioner och forskningsnivå

För att få en översikt över vilka svenska universitet och högskolor som satsar på elektronisk publicering eller åtminstone utreder vilka möjligheter och problem som denna publiceringsteknik erbjuder, kan en lämplig utgångspunkt vara Svenska Bibliotekariesamfundets Ämnesgrupp för elektronisk publicering av fulltextdokument (<http://www.lub.lu.se/ep/sbsep/sbseptop.html>). Där kan man få den mest relevanta informationen om vilka projekt som pågår vid svenska universitet och högskolor inom området elektronisk fulltextpublicering. På Ämnesgruppens startsida finns länkar till flera olika svenska projekt som sysslar med fulltextpublicering.

På ämnesgruppens startsida finns länkar till några svenska projekt som sysslar med

fulltextpublicering. Där förtecknas flera försök vid universitet och högskolor, forskningsinstitutioner eller deras bibliotek, där man tagit ett mer eller mindre samlat grepp om och tillgängliggjort universitetets/högskolans forskning. De uppräknade institutionerna är Handelshögskolan i Göteborg, Högskolan i Karlskrona/Ronneby, Linköpings universitet, Luleå tekniska universitet, Lunds universitet, Handelshögskolan i Stockholm och Karolinska institutet. Dessa institutioner har hunnit olika långt med sin publiceringsverksamhet och utnyttjar den på olika sätt. Jag ska här inte fördjupa mig i dessa frågor utan hänvisar till varje projekts egna webbsidor. Men så mycket om skillnaderna mellan projekten kan sägas att de spänner från Linköpings universitets formellt bildade förlag (Linköping University Electronic Publishing) via flera projekt som utnyttjat i sökbara titel-, författar- och ämnesdatabaser med inslag av fulltextdokument (Karlskrona/Ronneby, Luleå, Handelshögskolan i Stockholm) till förberedande utredningar (Handelshögskolan i Göteborg).⁴

Ämnesgruppen för elektronisk publicering presenterar alltså ett urval av pågående projekt. Går man till den tidigare nämnda Safarikatalogen finner man fler enskilda dokument som innehåller forskningsinformation. En enkel sammanräkning av posterna under respektive huvudkategori i Safarikatalogen visar dock att humanisterna inte tillhör de flitigaste epublicisterna. Safari presenteras i sex huvudkategorier vilka bestod av följande antal bidrag 1 februari 1999:

Biomedicinska vetenskaper	2031
Teknik	1857
Naturvetenskap	832
Humaniora	696
Samhällsvetare	2015
Rättsvetenskap, juridik	72

Hur den svenska forskning som är tillgänglig via Safari ser ut beror helt på forskarnas benägenhet att publicera sina projektbeskrivningar och forskningsresultat. För närvarande har Safari inte fått genomslag i det svenska forskningssamhället, vilket lett till att några driftiga institutioner dominerar fullständigt inom vissa discipliner. Forskare från olika institutioner i Lund, Umeå och Göteborg är generellt sett flitiga leverantörer av bidrag till Safari.

När man ser närmare på huvudkategorin "Humaniora" konstaterar man snabbt att litteraturvetenskapen tycks vara helt utan representation i Safari. Historiker, konstvetare, filosofer, arkeologer – alla har de egna underrubriker, men litteraturvetarna saknar en. I den stora huvudgruppen, som också rubriceras "Humaniora", finner man dock ett och annat projekt med inriktning mot litterära frågor. Dessutom visar det sig att underrubriken språkvetenskap i sin tur rymmer en underrubrik: "Allmän och jämförande litteratur, litteraturkritik, litteraturteori", som faktiskt också är den största underavdelningen inom området Språkvetenskap. Att litteraturvetenskapen sorterar under Språkvetenskap är nog värt att diskutera eftersom litteraturvetenskapen vid de universitet där man inom den humanistiska fakulteten skilt de historisk-filosofiska ämnena från de språkvetenskapliga i olika sektioner fört litteraturvetenskapen till de historiska ämnena. 33 av de 36 bidrag som återfinns under

litteraturrebriken kommer från litteraturvetenskapliga institutionen i Lund, de övriga tre är från Göteborg och Örebro, men märkligt nog inte från de litteraturvetenskapliga institutionerna därstädes, utan från Utbildningsvetenskap i Göteborg och från Avdelningen för informations- och kontaktfrågor i Örebro.

På frågan vilka litteraturvetare vid svenska universitet som publicerat sig på webben är man frestad att svara: "Ingen". Nu är det som jag just visat inte alldeles sant, men de som själva tagit initiativ till och originalpublicerat texter på webben eller ens lagt ut artiklar eller uppsatser som fulltext är mycket få.

Av de runt 100 anställda forskarna och lärarna vid de etablerade universitetens litteraturvetenskapliga institutioner, kan man på ena handens fingrar räkna dem som har eget material i fulltext på webben. På den andra handens fingrar kan man räkna de doktorander som på motsvarande sätt skulle kunna kallas webbpublicister. De flesta institutioner har visserligen en förteckning över pågående forskning, men inte mycket mer. Några har lämnat utrymme för varje forskare/doktorand att presentera sitt arbete, men där så har skett har bara ett fåtal utnyttjat möjligheten att lägga ut något annat material än en ren presentation av det eller de forskningsprojekt som vederbörande är engagerad i.

I Göteborg har en disputerad forskare publicerat sin avhandling i pdf-format, två andra finns representerade hos Svenska Vitterhetsamfundet med en konkordans och en pdf-publicerad textkritisk utgåva av ett skönlitterärt verk. En av göteborgsdoktoranderna (som också är institutionens webbansvarige) har skapat en särskild webbplats för sitt forskningsföremål, med uppgifter, bilder och länkar. Han har dessutom gjort tre artiklar och mindre skrifter tillgängliga i pdf-format via webben.⁵ I Uppsala har Johan Svedjedal ett par uppsatser publicerade på webben och två doktorander från institutionen har lagt ut delar av sitt pågående arbete.⁶

För övrigt finns av anställda lärare och doktorander vid svenska universitetsinstitutioner för litteraturvetenskap inget fulltextmaterial på webben som de själva varit ansvariga för att publicera. Många har däremot medverkat i tidningar eller tidskrifter som recensenter eller artikelförfattare och de aktuella publikationerna har lagt ut materialet på sina webbplatser. Men detta material är sällan nära knutet till den forskning som författarna bedriver vid universitetet.

Man kan fråga sig om det bara är svenska litteraturvetare vid traditionstyngda universitetsinstitutioner som är så försiktiga med att använda ny teknik. Det visar sig dock att fulltextpublicering är mycket sällsynt även på alla de skandinaviska litteraturvetenskapliga institutioner vars webbplatser jag besökt (nämligen vid universiteten i Bergen, Trondheim, Tromsø, Köpenhamn, Aarhus och Odense).

Några exempel på vad jag anser är ett gott utnyttjande av de möjligheter som webbpublicering erbjuder finner man hos en adjunkt vid Odense universitet, Bo Kampmann Walther. Han har lagt ut närmare tjugo olika artiklar och recensioner, såväl publicerade som opublicerade i tryck. Särskilt intresseväckande är smakprov från hans nya doktorsavhandling *Øjeblik og tavshed. Dekonstruktive Kierkegaard-læsninger*, vars inledning och första kapitel är publicerat i HTML-format på webben (<http://www.ou.dk/hum/bkw/skforside.htm>). Men även i Odense är alltså Kampmann

Walther ett lysande undantag. Av ungefär 70 anställda forskare vid institutionen är det endast fyra personer som har personliga webbsidor och av dessa är det bara en förutom Kampmann Walther som har lagt ut några fulltextdokument på webben. ⁷ Inte heller i Danmark eller i Norge har man kommit särskilt långt när det gäller fulltextpublicering på webben inom litteraturvetenskapens område. ⁸

([Åter](#) till början av artikeln)

5. Källmaterial och forskningsresultat

Utifrån det mycket begränsade material som litteraturvetare från landets universitet publicerat på webben kan man naturligtvis inte säga något generellt om vilken typ av vetenskapliga texter som publiceras på webben. Av materialet i Safari, där det allra mesta härstammar från litteraturvetenskapliga institutionen vid Lunds universitet, kan man inte heller säga något om läget vad gäller fulltextpublicering eftersom det i dessa fall endast rör sig om abstracts eller korta presentationer. Det kan åtminstone sägas att ungefär hälften av de forskningsprojekt som beskrivs är avhandlingsprojekt, resten är större projekt ledda av disputerade forskare. Men för att kunna säga något mer om vilken typ av forskningsrelaterade fulltextdokument som finns tillgängliga på webben är det nödvändigt att lyfta blicken och besöka andra än universitetens litteraturvetare.

En av de mindre högskolor som kommit längst med utnyttjandet av elektronisk publicering är Högskolan i Karlskrona/ Ronneby. Via en söktjänst i deras Projekt Delfin (<http://www5.hk-r.se/fou/forskinfo.nsf/>) kan man dels söka sig ner genom en kategoristruktur liknande Safaris, eller söka på författarnamn eller ord i skriftens titel. Hos Institutionen för humaniora finns 16 sökposter (18/1 1999) under rubriken "Titles". Av dessa är tre forskningsrapporter tillgängliga i pdf-format. Det övriga materialet utgörs av kortare sammanfattningar av pågående projekt eller avslutade avhandlingar.

Även i Karlskrona/Ronneby ligger humanisterna efter övriga discipliner vad gäller webbpublicering. Arkivet innehåller hundratals forskningsrapporter, artiklar och magisteruppsatser och stora delar av materialet är tillgängligt i pdf-format tack vare att arkivadministrationen erbjuder att konvertera fulltextdokument till pdf-filer. Sammantaget kan man konstatera att fulltextpubliceringen hos Karlskrona/Ronneby till största delen utgörs av pdf-filer, men att det i HTML-format även publiceras en hel del abstracts av alla typer av forskningsmaterial från avhandlingar till magisteruppsatser, däremot endast i mycket liten utsträckning rent källmaterial.

Som ytterligare jämförelse med de fåtaliga litteraturvetarna är Luleå Tekniska Universitet ett intressant exempel. Där har man lagt upp universitetets olika skriftserier på webben med länkar till de dokument som även finns publicerade på webben. Allt är kategoriserat efter nivå på utbildningen från doktorsavhandlingar via licentiatavhandlingar och magister/ examensarbeten till c/d-nivå (<http://epubl.luth.se/skriftserier.html>). Samtliga avhandlingstitlar (från och med 1977) är förtecknade och till alla från 1998 finns abstracts. Från tidigare årgångar är tillgången till abstracts mer sporadisk. Fyra avhandlingar (två från 1996 och två från 1997) kan laddas hem och läsas i fulltext i pdf-format. På lägre nivåer finns bara enstaka dokument tillgängliga på annat sätt än som katalogpost, men de som har abstract finns ofta även i pdf-format.

I Luleå har man alltså prioriterat att lägga ut abstracts till de viktigaste resultaten från universitetets forskning – doktorsavhandlingarna. Och för att föregå min diskussion nedan vill jag redan här påstå att detta pekar på en ganska trolig utveckling. Universiteten, och i de flesta fall deras bibliotek, kommer i framtiden att presentera i första hand abstracts till doktorsavhandlingar och i de fall där upphovsrätten är problemfri efter författarens önskemål även erbjuda avhandlingen i fulltextdokument. Än så länge är pdf-formatet det lämpligaste för detta presentationsändamål, där författarens intresse att sprida sin text är det primära.

([Åter](#) till början av artikeln)

6. Nytt eller gammalt – utkast eller tryckfärdigt

Frågan om när det vetenskapliga material som jag funnit på webben publicerats kan besvaras på flera sätt. Om den syftar på när i publicistens karriär dokumentet är publicerat blir svaret oftast "före disputation". Disputerade humanister använder sig mycket sällan av webben för att publicera något. Man kan också konstatera att det mesta publicerats de senaste två åren. Även uppsatser som är skrivna tidigare finns tillgängliga på webben, men det mesta har lagts in under 1997 och 1998.

Man kan också se närmare på när i ett visst dokumentets historia det blir publicerat på webben. Mycket kortfattat kan man säga att det mest rör sig om olika typer av slutredovisningar. På webben ser man mycket sällan utkast, försök, tidiga versioner och seminariemanus och nästan lika sällan sådana fulltextdokument som också kan återfinnas i en tryckt tidskrift eller bok. Samtidigt som humanister verkar betrakta webbpublicering som en slutstation där man bara publicerar färdig text är den alltså ett slags förgård till tryckt publicering. Detta är intressant med avseende på webbpubliceringens status. Så länge som det på webben inte finns samma kvalitetsgranskade publiceringsforum, som de tryckta tidskrifterna med sitt lektörssystem erbjuder, kommer webbpubliceringen att vara mindre värd för den humanistiske akademikern i karriären.

([Åter](#) till början av artikeln)

7. Insamling och presentation

Även frågan om hur webbpubliceringen går till kan besvaras på flera sätt, ur flera aspekter. Dels kan man redogöra för insamlingen och uppläggningsen av fulltextdokumenten går till på olika ställen runt om i landet. Dels kan man diskutera vilka olika typer av format som används för webbpubliceringen.

I DELFIN-projektet i Karlskrona/Ronneby är det forskaren själv som ansvarar för att forskningsinformationen kommer in i systemet. ⁹ Det sker ingen vetenskaplig kvalitetskontroll av materialet hos administratörerna, den ska ha skett på ett tidigare stadium på institutionen. Däremot tar man emot och arkiverar originalfiler i de fall forskaren sänder ett fulltextdokument. I förekommande fall konverteras dokumentet till pdf-format och iordninggörs för print on demand-beställning. Dokumentet trycks upp i erforderligt antal pliktexemplar som skickas till forskningsbiblioteken i landet och

dokumentet blir därmed också sökbar i LIBRIS. Men dokumentet är också sökbar i den interna DELFIN-strukturen och detta är ju också det som sker med den typ av forskningsinformation som inte har något fulltextdokument som följer med.

Vid Linköpings universitet har man gått ett par steg längre genom att man grundat ett formellt förlag, Linköping University Electronic Press (LiUEP). Förlaget bedriver en rent elektronisk publiceringsverksamhet och en av initiativtagarna, Erik Sandewall, säger i ett webbpublicerat dokument att ett av huvudsyftena med förlagsbildningen var att åstadkomma en publiceringsverksamhet som inte försinkas av långsam redaktionell hantering utan där forskningsresultat snabbt kan nå ut till intressenter. ¹⁰ I detta dokument behandlar Sandewall även ett par av de viktiga frågor som påverkar den allmänna synen på webbpublicering av forskningsresultat: Vad kan betraktas som publicering, rent formellt? Hur garanteras bevarandet av de webbpublicerade dokumenten? Hur kan det webbpublicerade dokumentet erhålla samma status (tillförlitlighet) inom forskarsamhället som den tryckta artikeln?

När det gäller bevarandet har man i Linköping valt att använda postscript-format för att kunna skapa så kallade *checksums*. Dessa kontrollsummor är beräknade på innehållet i texten på ett sådant sätt att om något förändras i texten, förändras även kontrollsumman. Därmed har man skapat en så god garanti som möjligt för dokumentets tillförlitlighet. Ett alternativ hade varit att lagra dokumenten i SGML-format, och därmed kunna anpassa dokumentet efter förändrade format, men det skulle bland annat innebära att man skulle tvingas göra nya beräkningar av kontrollsummor för varje nytt formatframställande. Vidare garanteras att dokumentet är tillgängligt på den givna webbadressen under 25 år från dokumentets publiceringsdatum. I Karlskrona-Ronneby har man avstått från SGML-kodning av andra orsaker. I sin slutrapport skriver de projektansvariga att det skulle ta för mycket tid och resurser för ändamålet, som huvudsakligen är att sprida information, att märka de elektroniskt publicerade dokumenten med SGML-kod. I stället valde man pdf-format som är ett presentationsformat som har ett mycket utbrett stöd

Bevarandenaspekten tycks ha haft större tyngd i Linköpings resonemang vid val av filformat. Men för att vara på den säkra sidan skapas även papperskopior av de dokument som ges ut av förlaget. Orsaken är att man vill förvissa sig om att dokumenten verkligen erkänns som publicerade. Varje uppsats ingår därför i en serie med ISSN. För att stärka förlagets status som utgivare av vetenskapliga dokument skrivs tydliga kontrakt med författarna för att klargöra att man bara publicerar sånt som inte tidigare varit publicerat och inte heller tillåter ompublicering av sådant material som tidigare varit publicerat av LiUEP om detta skulle medföra inskränkningar i LiUEPs 25-åriga bevarandegaranti.

Ett av webbpubliceringens stora dilemman är att det förenklar och försnabbar spridningen av forskningsresultat, samtidigt som garantin för den vetenskapliga kvaliteten blir sämre. En tidskriftspublicerad artikel är oftast garanterad vetenskaplig kvalitet genom ett lektörssystem, vad som på engelska brukar kallas *peer review*. Som Sandewall så riktigt påpekar kan dessa lektörer vara slarviga, de är ju oftast obetalda och anonyma, och kan i sällsynta fall rent av vara jäviga. ¹¹ Därtill innebär lektörssystemet att det kan dröja lång tid innan en vetenskaplig upptäckt blir offentliggjord genom trycket. Om man väljer att avstå från kvalitetsgranskning av på

förhand utsedda lektörer, kan sådan ersättas eller kompletteras av ett system med *open* eller *public review*. Vem som helst som läst en på webben utlagd vetenskaplig text skulle ges möjlighet att på ett enkelt sätt bemöta eller berömma artikeln och denna kommentar skulle publiceras i anslutning till den först publicerade artikeln. På så sätt skulle man kunna få en genomgripande diskussion av ett problem där alla områdets vetenskapare från den Internet-uppkopplade delen av världen rent teoretiskt skulle få mer eller mindre direkt tillgång till såväl artikeln ifråga som den påföljande diskussionen. Man närmar sig då ett webbaserat *newsgroup*-system. ¹²

Förslag till hur den elektroniska publiceringens fördelar – snabbheten och tillgängligheten – skulle kunna kombineras med kvalitetsgranskning saknas inte. En sådan modell har Andrew G. Cohen, vid Institutionen för fysik vid Bostons universitet applicerat på den internationella preprintdatabasen för teoretisk högenergifysik (*theoretical high-energy physics*) vid Los Alamos National Laboratory i USA (<http://www.lanl.gov/>). ¹³ Här får forskarna själva skicka in sina bidrag med hjälp av för ändamålet avsett elektroniska formulär, vilka mottages, sorteras och tillgängliggörs på webben automatiskt. De enda bidrag som inte godtas för publicering är de som sänds in i format som inte tillåter databasen att vidarebefordra texten i något av de alternativa format som erbjuds samt de som inte kan infogas under ämnet för databasen. Antalet insända bidrag är mycket högt, det handlar ibland om hundratals i månaden. I denna mängd är det naturligtvis mycket svårt att avgöra vad som är av vetenskapligt värde. Visserligen ges möjligheten att göra sökningar, men man har också tillfogat möjligheten för forskarna att erhålla en kvalitetsstämpel. Cohens förslag går ut på att forskaren, samtidigt som han eller hon skickar in sitt bidrag till artikeldatabasen, också skickar in ett särskilt formulär med kort information om bidragets ämne. Informationen skulle mottagas av en "elektronisk agent", det vill säga en dator, som med hjälp av informationen väljer ut flera forskare inom det aktuella ämnesområdet, vilka per e-post får veta vilken webbadress det aktuella bidraget har. De utvalda lektörerna läser artikeln och meddelar om det är vetenskapligt acceptabelt eller inte. De bidrag som fått lektörernas godkännande skulle sedan katalogiseras i en minimalistisk elektronisk tidskrift, som helt enkelt bara består av länkar till de aktuella artiklarna.

Lösningen låter briljant, men bygger naturligtvis på forskarsamfundets vilja att engagera sig i kvalitetsgranskning. Eftersom det är i allas intresse att sprida informationen snabbt och tillgängliggöra den globalt och dessutom hålla en hög vetenskaplig kvalitet på de tillgängliggjorda forskningsresultaten är modellen kanske inte en utopi.

Databasen i Los Alamos tillåter den som vill skriva ut en bestämd artikel att välja utskriftsformat. Valalternativen är postscript, pdf och dvi. Frågorna om vilka filformat som är att föredra är starkt knutna till frågorna om varför man ska ägna sig åt webbpublicering, och jag återkommer därför till detta i nästa avsnitt.

([Åter](#) till början av artikeln)

8. Till vilken nytta? En summerande diskussion

De humanistiska domäbnerna på webben och i synnerhet de litteraturvetenskapliga har i min undersökning visat sig vara glest befolkade. Traditionen inom humaniora gör att

forskare ogärna vill släppa ifrån sig forskningsresultat innan de är tryckta. Först i och med en tryckt publicering kan humanisten etablera den inom området så väsentliga rätten till en upptäckt. Inom de vetenskapsområden där publiceringstakten är högre och där man ofta disputerar på sammanläggningsavhandlingar, är det snarare upphovsrättsliga frågor som hindrar från webbpublicering än om en artikel blivit eller på väg att bli publicerad i tryck.

I en undersökning vid Umeå universitet av hur forskarna ställde sig till frågan om elektronisk publicering visade sig intresset vara ganska svalt för fulltextpublicering. Doktors- och licentiatavhandlingar samt tidningsartiklar ansågs bland de tillfrågade forskarna vara viktigast att presentera på Internet. Men intresset för fulltextpublicering av sådana dokument var litet, istället förordades publicering av sammanfattningar. ¹⁴ Safari ska sprida forskningsinformation genom att katalogisera webbpublicerade sammanfattningar och abstracts. Men fulltextpubliceringen vare sig efterfrågas eller uppmuntras inom stora delar av den svenska universitetsvärlden. Även i USA har intresset varit svalt ett gott stycke in på 90-talet. I en amerikansk undersökning om hur medlemmar i MLA (Modern Language Association) utnyttjade olika typer av datorbaserade verktyg i sin forskning, vilken genomfördes hösten 1994, var det 68 procent av de svarande som aldrig hade utnyttjat elektroniskt publicerat textmaterial. Däremot var det bara 12 procent som aldrig hade använt *on-line* kataloger. ¹⁵ En annan liknande amerikansk undersökning av bokrecensioners betydelse för forskarna inom naturvetenskapliga fakulteten respektive humanistiska och samhällsvetenskapliga fakulteten vid University of North Texas, också genomförd hösten 1994, visade det sig att 77 procent av de svarande humanisterna och samhällsvetarna aldrig sökt upp en elektronisk tidskrift. ¹⁶

Frågan infinner sig: varför ska forskare, och kanske i synnerhet forskare inom humaniora, publicera sin forskning i fulltext på webben? Det man först måste konstatera är att ett mervärde kan vinnas ur elektronisk fulltextpublicering jämfört med traditionellt tryck. De två viktigaste vinsterna med elektronisk publicering är ökad snabbhet och tillgänglighet: den spridda texten når sina läsare snabbare och når dessutom en potentiellt obegränsad publik. Men är det i första hand forskningsresultat som är intressanta för humanister att ha tillgängliga i fulltext på webben?

Mitt svar är att det absolut skulle finnas stora fördelar med att ha presentationer på webben av inte bara nådda resultat utan även pågående projekt. Genom att göra sökningar på webben skulle var och en i lugn och ro få en bild av vilken forskning som pågår eller just har avslutats. För den som arbetar med ett visst ämne skulle det också vara en fördel att presentera delresultat och därmed undvika olyckliga situationer där konkurrerande forskare tvistar om vem som varit först med den ena eller andra upptäckten eller analysen.

Flera ämnen inom det humanistiska forskningsområdet har idag tryckta, riksövergripande sammanställningar av pågående forskning, vilka med mycket liten arbetsinsats skulle kunna överföras till webben och därefter kompletteras med längre texter. Någon central instans skulle kunna tänkas ansvara för att en sådan webbkatalog kom till stånd, för de humanistiska och samhällsvetenskapliga ämnena skulle HSFR kunna vara en tänkbar värd, men man skulle också kunna tänka sig att den redan existerande och fungerande Safarikatalogen skulle kunna kompletteras med denna typ

av information.

En variant är att varje universitet skapar en katalogstruktur där dess institutioners forskning läggs in. Ansvaret för en sådan forskningskatalog skulle då lämpligen ges till universitetets eller högskolans bibliotek, så som redan skett på flera håll i landet. Det skulle sedan vara möjligt att samordna dessa universitetskataloger och göra dem gemensamt sökbara.

När det gäller valet av format för att lagra dokumenten i dessa eller andra elektroniska dokumentarkiv måste man ta hänsyn till på vilket sätt man räknar med att dokumenten ska användas. Mats Dahlström diskuterar fördelar och nackdelar med SGML och pdf-lagring och framhåller vikten av att kunna söka i dokumenten och ha möjlighet att bearbeta dem på sin egen dator. ¹⁷ Jag håller med Dahlström om att det är olyckligt om man läser dokumenten i ett format som inte är hanterbart för var och en och som dessutom riskerar att bli snabbt föråldrat. Men jag menar också att man måste se till vad som publiceras, av vem, för vem.

Mina eftersökningar har visat att det svenska vetenskapliga textmaterial som finns publicerat på webben mestadels är presentationer av forskningsresultat eller pågående projekt. Materialet härrör från alla nivåer inom den högre utbildningen på olika nivåer, från c-uppsatser och magisteruppsatser till licentiat- och doktorsavhandlingar. För det allra mesta är dessa texter lagrade i databaser och där tillgängliga i HTML-format, eller i somliga fall som pdf-filer, för sökning på titlar, författarnamn eller i fritext i abstracts. Däremot är det inte möjligt att som Mats Dahlström önskar klippa och klistra i de publicerade dokumenten. ¹⁸ Men är det verkligen vad den svenske forskaren, och i synnerhet den humanistiske, skulle vilja göra med andras forskningsresultat. Eller om vi vänder på det: är det verkligen vad vi skulle vilja att andra gjorde med våra forskningsresultat? Har man i sin forskning samlat och/eller bearbetat datamängder och känner att det skulle vara en berömvärd forskningsinsats att tillgängliggöra dessa för forskningssamfundet, då är det dags att börja diskutera andra filformat än pdf. Om man vill att folk ska få tillgång till data och att de själva ska kunna bearbeta dessa är det givetvis betydligt lämpligare att använda SGML

Något som inte har diskuterats hittills i denna artikel är kopplingen mellan webbpublicerat material och *print on demand*. Man kan mycket väl tänka sig att webben, just när det gäller vetenskapliga texter, enbart ska fungera som skyltfönster, att man konsekvent bara lägger ut abstracts i marknadsföringssyfte med avsikten att sälja hela verk, antingen tryckta eller på det i framtiden säkerligen allt vanligare *print on demand*. Exempelvis i Uppsala är detta en tänkbar utveckling. Sedan 1960-talet finns där, liksom på många andra håll, en universitetets officiella monografiserie. Titlarna distribuerades länge av ett från universitetet fristående förlag, men för några år sedan sades avtalet med förlaget upp. I stället skapades *University Publications from Uppsala* (UPU), som sedan en tid marknadsför universitetets Acta-serie, bland annat med hjälp av en webbplats. I en presentation av verksamheten inom UPU förutspår förre överbibliotekarien vid Uppsala universitetsbibliotek, Thomas Tottie, att något slags elektronisk förlagsverksamhet är att vänta. ¹⁹ En av orsakerna är de förändrade reglerna kring finansieringen av doktorsavhandlingar. Den tidigare garantin om tryckbidrag är nu borta och i synnerhet tryckandet av humanistiska avhandlingar är nu beroende av den aktuella fakultetens ekonomiska situation.

Man kan tänka sig en försatt utveckling, där biblioteken i allt större utsträckning kommer att ta på sig rollen som förläggare. Det betyder att bibliotekspersonalen behöver vidareutbildas på olika sätt. I de fall där print on demand blir en del av förlagsverksamhet kan man även behöva kompetent personal från eller åtminstone utbyta erfarenheter med den grafiska enhet eller reproavdelning som finns på alla universitet och högskolor med egen trycksaksproduktion. Till det kommer alla frågor som uppstår kring elektroniska betalningsrutiner, men det är en helt annan historia.

([Åter](#) till början av artikeln)

Om författaren

Erik Peurell är fil.dr. i litteraturvetenskap och är för närvarande anställd på Statens kulturråd inom projektet "Nya vägar för boken". Uppdraget är att följa upp och utvärdera försök med elektronisk publicering och marknadsföring samt print on demand. Dessutom är han tillförordnad universitetslektor vid Institutionen för kultur- och biblioteksstudier vid Uppsala universitet. Där är han kursansvarig för en uppdragsutbildning för anställda inom bokbranschen kring just elektronisk publicering.

([Åter](#) till början av artikeln)

Fotnoter

1. Jag har tidigare publicerat resultaten av en inledande inventering av svensk webbpublicerad litteratur, vilken utfördes under mars och april 1998. Rapporten återfinns som webbdokument dels på Kulturrådets webbplats <http://www.kur.se/fou/rappporter/ELPUB.HTM> , dels på projektets webbplats www.kb.se/Nvb/ell.htm .
2. "Med svenska sidor menas de sidor som har någon anknytning till Sverige, någon svensk person, det svenska språket eller finns på en svensk server." <http://www.swesok.kb.se/info/> , stycket "Urvalskriterier".
3. Närmast kommer Svenska vitterhetssamfundets textkritiska utgåva av C.J.L. Almqvists samlade verk och projektet Nya vägar för boken som har inslag av litteraturvetenskaplig forskning.
4. Där förtecknas även Vitterhetssamfundets webbutgåva av C.J.L. Almqvists samlade verk och Projekt Runebergs ständigt växande fulltextdatabas av nordisk skön- och facklitteratur.
5. Maj Asplund Carlssons avhandling är publicerad som <http://www.hum.gu.se/~litwww/doorb4.bk.pdf> , Mats Malms och Kristian Wåhlins utgåva av Andreas Arvidii poetik finner man via webbadressen <http://www.lit.gu.se/~litmm/Arvidi.html> Dick Claesson har under rubrikerna "Pågående forskning" och "Publikationer" på webbsidan <http://www.hum.gu.se/~litwww/litdc.html> lagt in länkar till tre dokument som han sparar i pdf-format.
6. Johan Svedjedals startsida har adressen <http://www.litvet.uu.se/lsoc/johans/svedje.htm> .De två doktoranderna återfinns i förteckningen över verksamma vid Avdelningen för litteratursociologi: <http://www.litvet.uu.se/lsoc/frames5.htm>
7. Institutionen för litteratur, kultur och medier vid Odense universitet, där

Kampmann Walther är verksam, är en organisationsform som vi inte känner igen från Sverige. Här har man samlat litteraturforskare från alla språkområden, dvs de avdelningar som i Sverige skulle ha hört hemma på varsin språkvetenskaplig institution är här samlade under ett tak tillsammans med nordister och danska litteraturvetare samt forskare inom kulturstudier och kvinnostudier.

8. Ett mycket viktigt undantag är Forskningsprogrammet för humanistisk informations-teknologi vid Universitetet i Bergen, som arbetar dels med Henrik Ibsens samlade skrifter, dels med Wittgensteins manuskript. På deras webbsida för "avansert utgivelsesfilologi" presenteras länkar till såväl konkordanser av Ibsens samlade verk som till Peer Gynt i multimedia och dessutom till det stora Wittgensteinprojektet, en fantastisk satsning på att göra Wittgensteins manuskript läsbara digitalt både diplomatariskt och i ederad utgåva.
http://www.hd.uib.no/hit/p2_f.html
9. Projektets slutrapport finns tillgänglig i pdf-format via en länk på webbsidan <http://www5.hk-r.se/fou/forskinfo.nsf/>.
10. *Strategies and policies of Linköping University Electronic Press*, Linköping Electronic Articles on Academic Policies and Trends Vol. 1(1996): nr 1.
<http://www.ep.liu.se/ea/apt/1996/001/> Dokumentet finns tillgängligt i pdf-format och i postscript-format.
11. Ibid.
12. Se närmare hur detta kan fungera i den elektroniska tidskriften *Electronic Transactions on Artificial Intelligence* <http://www.ep.liu.se/ej/etai/>. Jfr även Sandewalls presentation "Cutting the pie in a new way: the case of the Electronic Transactions on Artificial Intelligence" i *The Impact of Electronic Publishing on the Academic Community. An International Workshop organized by the Academia Europea and the Wenner-Gren Foundation*, ed. Ian Butterworth, Portland Press (London and Miami) 1998 [Wenner-Gren International Series, 73], ss 16–18.
13. Den följande beskrivningen av lektörssystemet bygger på Andrew G. Cohen "A system for electronic peer review" i *The Impact of Electronic Publishing on the Academic Community. An International Workshop organized by the Academia Europea and the Wenner-Gren Foundation*, ed. Ian Butterworth, Portland Press (London and Miami) 1998 [Wenner-Gren International Series, 73], ss 69–71.
14. Undersökningen presenteras i en slutrapport som bland annat innehåller de bearbetade resultaten av en enkätundersökning om intresset för elektronisk publicering <http://www.ub.umu.se/ubhtm/proj/elpub/svmain.htm>
15. Debora Shaw & Charles H. Davis, "The Modern Language Association. Electronic and Paper Surveys of Computer-Based Tool Use", *Journal of the American Society for Information Science* 47 (1996):12, ss 932–940.
16. Amanda Spink, David Robins & Linda Schamber, "Use of Scholarly Book Reviews. Implications for Electronic Publishing and Scholarly Communication", *Journal of the American Society for Information Science* 49 (1998):4, ss 364–374
17. Mats Dahlström, ["En nod att stilla bedja om"](#), *Human IT* (1998):3, ss 7–32.
18. Dahlström, a.a., s. 13.
19. Thomas Tottie, "Att marknadsföra och sprida akademiskt tryck", *Biblioteksbladet* 1998:3, s. 26.

© Erik Peurell 1999

Åter till Human IT 1/1999